

Історія

УДК 32.019

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.17089933>

**Створення «музеїв СВО» на окупованих територіях як елемент
геноцидної війни Росії проти України**

Іванець Андрій Валерійович,

кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник
відділу досліджень Голодомору та масових штучних голодів

Національного музею Голодомору-геноциду, Україна,

<https://orcid.org/0000-0001-7167-8183>

Прийнято: 19.08.2025 | Опубліковано: 31.08.2025

***Анотація:** Стаття аналізує створення так званих «музеїв СВО» на тимчасово окупованих територіях України як елемента інформаційно-психологічної війни Російської Федерації проти України. Дослідження розкриває їхню роль у пропаганді агресивної війни, спотворенні історичних фактів, героїзації незаконних збройних формувань та легітимації окупаційного режиму. Особлива увага приділена правовому аналізу діяльності цих установ, яка порушує норми міжнародного права, включаючи Женевські конвенції, Конвенцію про запобігання злочину геноциду та українське законодавство (стаття 436-2 Кримінального кодексу України).*

У статті досліджуються механізми впливу цих музеїв на морально-психологічний стан населення та зокрема молоді, процес їхньої мілітаризації та індоктринації. Аналізуються зусилля російських державних структур, включаючи Міністерство культури РФ, Міністерство освіти і науки,

Президентський фонд культурних ініціатив та провідні російські музеї, спрямовані на організацію цих пропагандистських центрів.

Окрему увагу приділено документуванню злочинних дій окупаційної адміністрації та російських державних установ щодо використання культурної спадщини для легітимації агресії. Запропоновані рекомендації включають міжнародний правовий тиск, інформаційний спротив, захист прав українських громадян на окупованих територіях та моніторинг з боку міжнародних організацій.

Ключові слова: окупація, пропаганда, інформаційна війна, геноцид, воєнні злочини, міжнародне право.

The creation of «Special Military Operation museums» in the occupied territories as an element of Russia's genocidal war against Ukraine

Andriy Ivanets,

Ph.D. (History), leading researcher
of the Holodomor and massive artificial famines research department of the
National Museum of the Holodomor Genocide, Kyiv, Ukraine,
<http://orcid.org/0000-0001-7167-8183>

Abstract: *The article analyzes the creation of so-called "Special Military Operation (SMO) museums" in the temporarily occupied territories of Ukraine as an element of the information and psychological warfare conducted by the Russian Federation against Ukraine. The study reveals their role in propagating Russia's aggressive war, distorting historical facts, glorifying the occupying forces, and legitimizing the occupation regime. Special attention is paid to the legal analysis of these institutions, whose activities violate international law, including the Geneva*

Conventions, the Convention on the Prevention of the Crime of Genocide, and Ukrainian legislation (Article 436-2 of the Criminal Code of Ukraine).

The article examines the mechanisms by which these museums influence the moral and psychological state of the population and youth, facilitating their militarization and indoctrination. It also analyzes the efforts of Russian state structures, including the Ministry of Culture of the Russian Federation, the Ministry of Education, the Presidential Fund for Cultural Initiatives, and leading Russian museums, which actively participate in organizing these propaganda centers.

Particular attention is given to documenting the criminal actions of the occupation administration and Russian state institutions in manipulating cultural heritage to legitimize aggression. The proposed recommendations include international legal pressure, informational resistance, protection of Ukrainian citizens' rights in occupied territories, and monitoring by international organizations.

Additionally, the article highlights how Russian state and political structures use these exhibitions as tools of ideological warfare. These museums serve to indoctrinate the population of occupied regions, justify Russia's expansionist policies, and systematically violate international law. Ultimately, they play a role in the Kremlin's broader genocidal strategy aimed at erasing Ukrainian national identity and destroying the Ukrainian state and nation.

Keywords: *occupation, propaganda, information warfare, genocide, war crimes, international law.*

З 2014 року Російська Федерація здійснює збройну агресію проти України, яка набула нового етапу в лютому 2022 року у вигляді повномасштабного військового вторгнення. Поряд із збройними діями держава-агресор і окупаційна адміністрація активно використовують пропагандистські методи для спроб легітимації своїх протиправних дій та

впливу на свідомість населення тимчасово окупованих територій (ТОТ). Одним із важливих інструментів цього впливу стало створення так званих «музеїв СВО» (спеціальної воєнної операції), що є складовою частиною інформаційно-психологічної війни Росії проти України.

Такі музеї, відкриті на ТОТ АР Крим, м. Севастополя, Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей, стали пропагандистськими центрами, що спрямовані на виправдання агресивної війни, героїзацію учасників незаконних збройних формувань, спотворення історичних фактів та поширення антиукраїнських наративів. Ці практики суперечать як нормам міжнародного права, зокрема Статуту ООН, так і законодавству України, включаючи статтю 436-2 Кримінального кодексу України, яка забороняє пропаганду збройної агресії та виправдання дій агресора.

Створення «музеїв СВО» на ТОТ є не лише порушенням законодавства та міжнародного права щодо заборони агресії, а й може розглядатися як складова геноцидної війни Росії проти України. Через маніпуляції історією, фальсифікацію фактів та виправдання насильницьких дій окупаційна адміністрація формує деструктивні наративи, спрямовані на знищення української національної ідентичності, дегуманізацію українців, заперечення суверенітету України та виправдання масових злочинів, вчинених російськими військовими. Така діяльність є елементом більш масштабної стратегії, яка зокрема включає знищення української культури, мілітаризацію молоді, виховання лояльності до окупаційної влади та підготовку населення ТОТ до участі у війні проти власної держави.

Актуальність дослідження обумовлена необхідністю комплексного аналізу діяльності цих пропагандистських центрів для розкриття механізмів деструктивного впливу Росії на українське населення, документування злочинів агресора, забезпечення юридичних доказів для майбутніх міжнародних судових процесів та захисту прав громадян України на

окупованих територіях. Потребує уваги також проблема участі у створенні «музеїв СВО» державних структур РФ, зокрема уряду Російської Федерації, президентського Фонду культурних ініціатив, російських музеїв та провладних партій, що є свідченням цілеспрямованої державної політики щодо індоктринації населення ТОТ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Статті російських науковців, відомі автору, на цю тему є не взірцями наукового аналізу, а частиною російського пропагандистського дискурсу. Так, наприклад, стаття Тетяни Зотової та Олександра Огорокова побудована на вписуванні фактажу у кліше та концепції російської воєнної пропаганди, починаючи від використання термінів «СВО» і «подвиги героїв СВО», завершуючи абсурдними твердженнями про «відродження нацистської ідеології» в Україні [8, с. 54]. Українська дослідниця Анастасія Серікова розглядала питання створення «музеїв СВО» на ТОТ у більш широкому контексті пропагандистських практик російських музеїв у 2022–2024 рр. [25]. Українська науковиця Віта Шкорубська проаналізувала практику використання державою-агресором українських музеїв як засобу російської воєнної пропаганди і, зокрема, вказала на створення мережі «музеїв СВО» у 2024 р. на окупованих територіях Херсонської і Запорізької областей та її орієнтацію насамперед на школярів, яких адміністративно примушують відвідувати ці установи [28, с. 452].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Тематика статті перебуває на початковому етапі наукової розробки. Для її наукового опрацювання потрібно як накопичення фактичного матеріалу – пошук та узагальнення інформації про діяльність пропагандистських установ – «музеї СВО», які створює держава-агресор на захоплених українських землях, так і визначення підходів до оцінки таких дій з точки зору національного і міжнародного права.

Об'єкт дослідження: процес створення «музеїв СВО» на тимчасово окупованих територіях України.

Предмет дослідження: пропагандистський зміст експозицій цих музеїв, їхній вплив на громадську думку та відповідність нормам міжнародного і українського права.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження полягає у визначенні ролі так званих «музеїв СВО» як інструменту пропаганди та елемента агресивної й геноцидної війни Росії проти України, а також у аналізі порушень міжнародного та українського права, вчинених під час їхнього створення та функціонування.

Для досягнення мети сформульовані такі завдання:

- 1) проаналізувати політику держави-окупанта – Росії – щодо створення пропагандистських установ «музеї СВО» у 2022–2025 рр. на тимчасово окупованих територіях України та її вплив на морально-психологічний стан українського населення;
- 2) попередньо окреслити підходи до правової оцінки дій держави-окупанта із незаконного створення та функціонування таких установ на тимчасово окупованих територіях України;
- 3) запропонувати рекомендації щодо реагування міжнародної спільноти, Української держави і громадянського суспільства на ці протиправні дії Росії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Російська Федерація активно використовує музейні установи як інструмент пропаганди, створюючи так звані «музеї СВО» (спеціальної воєнної операції) і експозиції на цю тематику як на своїй території, так і на тимчасово окупованих територіях України. Ця практика розпочалася після анексії Криму у 2014 році та окупації частин Донецької і Луганської областей, де музейні експозиції були змінені відповідно до російських пропагандистських наративів.

З початком повномасштабної агресії у 2022 р. використання музеїв для пропаганди війни проти України набуло нового масштабу. Спочатку такі установи або експозиції були здебільшого поодинокими ініціативами незаконно діючих на ТОТ російських політичних сил, зокрема партій «Єдина Росія» та Ліберально-демократичної партії Росії (ЛДПР), або окупаційних адміністрацій. Одним із перших став «Зал слави на честь загиблих в СВО студентів міста» у Горлівці, організований ЛДПР у лютому 2023 р. у незаконно відкритій громадській приймальні міського відділення цієї партії [12]. За іншою версією лдпрівці відкрили у «День захисника вітчизни» «музей СВО», а Зал слави є його складовою [24]. Пізніше президент Росії Володимир Путін закликав до створення «музеїв СВО», що призвело до системного створення на ТОТ таких установ насамперед у адміністративному порядку, але нерідко з імітацією низових ініціатив.

На початку лютого 2023 р. у музеї-панорамі «Сталинградська битва» про це йшла мова під час зустрічі президента РФ з представниками «патріотичних» і молодіжних організацій. Тоді Анатолій Севостьянов, заступник командира пошукового загону «Новгородець» пошукової експедиції «Долина», нібито спонтанно звернувся з пропозицією до Путіна підтримати створення регіональних «музеїв СВО». Новгородець так аргументував ініціативу: «На цей момент неможна забувати сучасну історію: треба збирати артефакти, пов'язані із сучасним нацизмом, писати історію спеціальної воєнної операції... і ... щоб у регіонах створювалися музеї, присвячені спеціальній воєнній операції та героям» [4]. Президент РФ, звісно, підтримав пропозицію пошуковика, три брата якого і племінник брали участь у агресивній війні проти України, і провів паралелі із збиранням матеріалів для музеїв під час німецько-радянської війни («Великої Вітчизняної війни»).

За підсумками зустрічі у Волгограді очільник РФ 26 квітня 2023 р. доручив міністерству культури, міністерству освіти і науки, міністерству

оборони і Російському історичному товариству забезпечити створення музеїв (регіональних, муніципальних, на базі освітніх організацій), присвячених «СВО» і «подвигам її учасників», а також розглянути питання про передачу цим музеям артефактів, пов'язаних із «СВО». Для реалізації доручення була створена міжмузейна робоча група із комплектування експонатів, пов'язаних «з історією збройної агресії України проти народу Донбасу і проведенням СВО». До її складу увійшли кілька провідних музеїв РФ – Державний історичний музей, Музей Перемоги, Державний центральний музей сучасної історії Росії, Центральний музей збройних сил РФ, музей-заповідник «Сталінградська битва». Останній виконує функцію центру комплектування та обліку експонатів [13]. У травні 2023 р. було створено Асоціацію історичних і воєнно-історичних музеїв Росії, до складу якої увійшли понад 150 музеїв РФ та з ТОТ України. Серед головних задач цього об'єднання – «створення модельного стандарту музею історії СВО», «розробка методичних рекомендацій з передачі музеям артефактів, пов'язаних з СВО» [25].

У реалізації політики із створення експозицій і музеїв «СВО» задіяні органи влади держави-агресора, окупаційні адміністрації на ТОТ, російські політичні сили та державні установи, колаборанти. Важливу роль у цьому процесі грає Музей Перемоги на Поклонній горі в Москві. Лише на один проєкт «Знать! Помнить! Гордиться!», який реалізовувався у «ДНР, ЛНР» і Херсонській області протягом грудня 2023 – червня 2024 р., із Президентського фонду культурних ініціатив було виділено грант у розмірі майже 100 мільйонів рублів [31].

Музей Перемоги повідомляв, що проєкт спрямований на увічнення «героїв СВО», «інтеграцію нових регіонів у єдиний культурно-освітній і просвітницький простір Росії шляхом навчання дітей створення медіаконтенту і експозиційних просторів». Освітніми закладами-партнерами на окупованій території України російської пропагандистської установи в рамках проєкту

виступили: школа № 2 імені Героя Радянського Союзу Ю.М. Двужильного (м. Донецьк), школа № 45 (м. Донецьк), Генічеська санаторна загальноосвітня школа-інтернат (м. Генічеськ), Луганська середня школа № 12 імені Н.В. Галицького і Луганський навчально-виховний комплекс імені льотчика-космонавта Г.Т. Берегового (Луганськ). Музей Перемоги прозвітував, що під час реалізації проєкту серед іншого понад 130 школярів «створили п'ять експозицій та п'ять відео про героїв спеціальної військової операції». Окрім навчання дітей ця установа передала на ТОТ спеціалізоване обладнання (вітрини, виставкові конструкції, відеотехніку, інтерактивні панелі тощо) [29, 32], звісно, для увічнення «героїв СВО».

Створення пропагандистських музеїв і експозицій «СВО» у 2014–2024 рр. в окупованих Криму та на Донбасі

Окупанти та колаборанти почали змінювати в руслі ідеології рашизму («руського міра») експозиції існуючих державних і недержавних музеїв на окупованих у 2014–2021 рр. територіях України практично одразу, а також проводити у музейних просторах різного роду ідеологізовані заходи, створювати нові музейні установи. Широкомасштабна агресія призвела до інтенсифікації такої діяльності.

У 2023 р. міністерство культури РФ, Російське історичне товариство, яке очолює керівник Служби зовнішньої розвідки РФ Сергій Нарішкін і Державний центральний музей сучасної історії Росії підготували «Методичні рекомендації із створення експозицій, присвячених історії Спеціальної воєнної операції, у музеях Російської Федерації». Документ створив рамку пропагандистської музейної діяльності, яка базується на ідеології рашизму, зокрема, спотворенні історії України, запереченні її суб'єктності, пропагуванні імперської ідеології «триєдиного російського народу» (у рекомендаціях зазначається: «малороси і білоруси завжди вважалися частиною єдиного

російського народу)), нав'язуванні фальшивої ідеології «геноцид мирного населення Донбасу» (остання виділена як окрема тема модульної експозиції) [14, с. 18, 25].

Дуже активно Росія залучає до створення «музеїв та експозицій СВО» шкільні музеї. Відбувається співпраця між московськими та донецькими школами у створенні пропагандистських «Музеїв Донбасу» з упором на події російсько-української війни («СВО» у термінах російської пропаганди). Перший такий музей, за повідомленнями російських медіа, був створений у серпні 2023 р. за підтримки Департаменту освіти Москви, Музею Перемоги у московській школі № 1164 під назвою «Донбас. Повернення». Зокрема, московська школа № 1164 співпрацює з гімназією № 122 у окупованому Донецьку, де було відкрито шкільний музей «Донбас. Відродження». Учні збирали матеріали, фрагменти боєприпасів, військову амуніцію, фотографії та спогади учасників бойових дій з боку держави-агресора, які використано для створення експозиції.

На окупованих територіях Донецької та Луганської областей за вказівкою окупаційних адміністрацій у школах та закладах культури масово створюються «музеї СВО». У Криму також анонсовано відкриття таких музеїв, зокрема у Партеніті та Феодосії. У грудні 2023 р. Центр національного спротиву повідомив, що окупаційна адміністрація Криму шукає місце для створення такого пропагандистського закладу. При цьому у Центрі наголосили, що «всі причетні до будівництва та «наукові співробітники», тобто пропагандисти, нестимуть відповідальність» [22]. 7 травня 2025 р. у Євпаторії урочисто відкрили «Музей сучасної воєнної історії», деякі медіа позиціонують його як перший в Криму «музей СВО» [20]. Де-факто відбулося перейменування і часткова реекспозиція в руслі російської пропаганди «Музею бойової слави воїнів-інтернаціоналістів», який функціонує у місті з 1988 р. Тепер він розповідає про агресивні війни СРСР і Росії др. пол. XX – поч.

XXI ст., звісно, у річищі російської пропаганди. Зокрема, один з розділів експозиції присвячено євпаторійцям-учасникам «СВО».

Особливе занепокоєння викликає незаконне відкриття у липні 2024 р. у Севастополі так званого «Музею Криму та Новоросії» на території Херсонського історико-культурного заповідника, в ході будівництва якого було завдано великої шкоди пам'ятці із списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Створення цього закладу відбувалося в рамках будівництва так званого «Нового Херсонесу» – музейно-храмового комплексу, незаконно зведеного на кошти компанії «Транснефть» інженерними організаціями Міністерства оборони РФ на 24 гектарах охоронної зони заповідника [30]. На фасаді «Музею Криму та Новоросії» та в його експозиціях присутні елементи, що виправдовують, нормалізують та глорифікують війну проти України, зокрема, на його стінах є барельєф із незаконно спорудженим Керченським мостом.

В Криму, як і на інших ТОТ України, окупаційна адміністрація постійно організовує відкриття експозицій та виставок, присвячених агресивній війні проти України. Наприклад, у лютому 2025 р. у Центральному музеї Тавриди (м. Сімферополь) відкрилася «перша в Криму» виставка «трофеїв СВО» [6], у Музеї історії міста Сімферополя – експозиція про «героїв СВО», у Феодосії – виставка картин «учасниці СВО» Юлії Толстоусової про збройні дії. Показово, що у феодосійському музеї Марини та Анастасії Цвєтаєвих анонсували до 80-річчя Перемоги відкрити «постійну експозицію про СВО», присвячену її учасникам із східного Криму [5]. Співробітники літературного музею підготували експозицію «Герої нашого часу», з допомогою якої розповідають про «подвиги» учасників війни проти України та загиблих під час «СВО» феодосійцях, демонструють побут солдат армії держави-агресора на передовій та картини Толстоусової. Тобто навіть здавалося б максимально далекі

тематично від сучасної російсько-української війни музейні установи перетворюють на центри воєнної пропаганди.

Звісно, що відкриття згаданих виставок, експозицій, музеїв «СВО» відбувається за участі представників органів влади, медіа, громадськості, релігійних діячів і використовується для індоктринації населення. Наприклад, на відкритті виставки «трофеїв СВО» у ЦМТ начальник відділу релігійних заходів «Духовного управління мусульман Криму» Зеніфе Аблаєва заявила: «Такі виставки потрібні, щоб виховувати молоде покоління, щоб це не повторювалося більше ніколи. Це урок, який ми сьогодні проходимо. І єпархія, і муфтіят – ми не тільки щоденними молитвами, а й справами підтримуємо і будемо підтримувати. Саме так, об'єднуючись, ми зможемо перемогти ворога» [6]. А ось настоятель церкви архистратига Михаїла УПЦ МП/РПЦ (у 2022 р. кримські єпархії УПЦ МП були сумнівним чином перепідпорядковані безпосередньо РПЦ) у Феодосії Олександр Мешков ініціював у 2024 р. створення у молодіжному центрі при храмі «музею СВО», для якого сам та з іншими особами привіз з передової понад 50 експонатів – реактивні штурмові гранати, гранатомет «Матадор», шеврони [11 тощо]. Створення парафіяльних музеїв подібного кшталту поки що є рідкісною практикою, хоча парафії РПЦ та УПЦ МП на ТОТ активно залучені до ідеологічної та матеріальної підтримки «СВО».

У Луганській області окупаційна адміністрація також активно реалізовує політику Москви у музейній сфері і впроваджує створення «музеїв СВО» у освітніх закладах та поза ними, експозицій цієї тематики у діючих музеях. Відкриття музеїв супроводжується урочистими церемоніями за участі представників окупаційної влади, військових окупаційної армії та бойовиків парамілітарних формувань. Зокрема, в Алчевську та Луганську були відкриті музеї, де представлені «трофеї» з передової, елементи військової техніки, амуніція, а також особисті речі загиблих учасників «СВО». Очільник

Луганської обласної військової адміністрації Артем Лисогор повідомив, що насадження таких музеїв у школах має на меті посилити для юнаків і дівчат міф про те, що всі мешканці Луганщини нібито повністю підтримують окупацію регіону російськими військами. За його інформацією, колаборанти прагнуть зобов'язати українських дітей і молодь Луганщини відвідувати такі «музеї» [23].

Як і в інших окупованих регіонах України, окупанти створюють експозиції про «СВО» у існуючих музеях, наприклад, у Сватівському краєзнавчому музеї [19]. У Станично-Луганському краєзнавчому музеї поруч з експозиціями про донське козацтво з'явилися військові трофеї «СВО» і фотографії її «героїв» [16].

Створення пропагандистських музеїв і експозицій СВО на окупованих у 2022–2024 рр. частинах Херсонщини і Запоріжжя

Російська Федерація продовжує цілеспрямовану політику використання музейних установ як інструменту пропаганди на тимчасово окупованих територіях Запорізької та Херсонської областей. Після початку повномасштабного вторгнення у 2022 році окупаційні адміністрації почали активно створювати так звані «музеї СВО», спрямовані на виправдання агресії проти України, формування серед населення окупованих територій наративу про «історичну єдність» із Росією та пропаганду мілітаристських ідей.

Одним із найбільш показових прикладів стало відкриття у 2023 р. в Мелітополі масштабного мультимедійного історичного парку «Росія – Моя історія». У РФ з 2015 р. створена система із півтора десятка таких парків, які панорамно демонструють історію Росії з активним використанням сучасного мультимедійного обладнання та технологій. На окупованій території України перший такий парк запрацював саме у Мелітополі. Показово, що його будівництвом займався воєнно-будівельний комплекс міноборони Росії.

Експозиція відкрита на території колишнього заводу «Продмаш» і розташована на площі п'ять тисяч квадратних метрів. У ній, зокрема, демонструються стенди, присвячені так званим «героям СВО», трофейна військова техніка, амуніція, а також особисті речі російських військових, задіяних у війні проти України. Тематика експозицій спрямована на нав'язування відвідувачам ідеї «справедливості» російської агресії, виправдання збройного вторгнення та демонстрацію образу російських окупантів як «захисників». Відкриття музею супроводжувалося урочистостями за участю першого заступника глави адміністрації президента РФ Сергія Кирієнка та представників російської окупаційної адміністрації Запорізької області, серед яких так званий «губернатор» Євген Балицький. Останній зокрема висловив вдячність РПЦ, у надрах якої зародилася ідея створення таких музеїв [21]. Директором нового пропагандистського об'єкту призначили колишнього заступника директора Омського драматичного театру з організації глядачів Андрія Маслова, що, ймовірно, свідчить про недовіру до місцевих культурних кадрів і відсутність вимог щодо досвіду музейної роботи. У 2025 році окупанти планують відкрити «Парк учасників «СВО», центральною фігурою якого має бути пам'ятник Матері з дитиною, які чекають на солдатів із фронту. Проєкт парку розроблено в рамках «Народної програми» партії «Єдина Росія» [16].

У Генічеську, Херсонської області, було створено музей «СВО» на базі школи № 4. В експозиції представлено трофейне українське озброєння, фрагменти боєприпасів, військова форма російських військових, зразки російської пропагандистської літератури. Відкриття музею відбулося за участю керівників місцевої окупаційної адміністрації, а також ветеранів російських воєнних кампаній.

У Токмаку та Бердянську, Запорізької області, окупаційні адміністрації також ініціювали створення «музеїв СВО» у школах № 7 та № 10 відповідно.

Вони були оформлені за єдиною методикою, узгодженою з Музеєм Перемоги у Москві, та включали інсталяції з уламками збитої техніки, зразками військового обмундирування та портретами загиблих російських військових. Стенди з цитатами Володимира Путіна та зображеннями символіки «Z» підкреслювали ідеологічний характер цих експозицій. 9 грудня 2024 р. у Дніпрорудному Василівського району, окупована частина Запорізької області, при індустріальному коледжі відкрили музей, присвячений «СВО та подвигам її учасників». Ініціатором його створення стала нібито директорка коледжу, місцева мешканка Алла Капля. На момент відкриття у «музеї» було близько 40 експонатів: шеврони, форма військовослужбовців, прапори, збитий ударний дрон, крило безпілотної, фотографії так званих «загиблих героїв» тощо [3]. «Ці музеї створюють у сфері освіти. Крім цього окупантам важливо показати, що вони створені саме за громадською ініціативою. Нібито не Кремль дав доручення, а саме керівництво школи виявило бажання, провело пошукову роботу, зв'язалося з військовими частинами», – наголосив історик, науковий співробітник Національного військово-історичного музею України Євген Шатілов [16].

На окупованих частинах Херсонської і Запорізької областей, станом на 2024 рік, було відкрито не менше 12 «музеїв СВО», експозиція яких базується на демонстрації техніки та її уламків, особистих речей загиблих військових, символіки з літерами «Z» і «V» [28, с. 452] тощо. Процес створення таких музеїв та експозицій організований централізовано. Значну роль у цьому відіграють російські державні установи, зокрема міністерство освіти і науки РФ, Президентський фонд культурних ініціатив та Музей Перемоги у Москві. Саме цей музей у 2023 році надав фінансування для створення музеїв у кількох школах Мелітополя, зокрема у школі № 5, де відкриття музею супроводжувалося виступами окупантів і колаборантів («ветеранів СВО») та лекціями для школярів.

У Херсонській області, окрім Генічеська, «музеї СВО» були відкриті у школах Каховки (школа № 3) та Нової Каховки (школа № 8). В експозиціях представлені фрагменти артилерійських снарядів, каски, трофеї з бойових дій, що супроводжуються пропагандистськими підписами та гаслами. У школі Нової Каховки було створено окрему зону, присвячену «героям Донбасу», де демонструються відеоролики із зони бойових дій за участю російських військових. У квітні 2024 р. у газетному матеріалі про відкриття «музею героїв спецоперації» у скардовській школі № 1 анонсувалося, що «у близькій перспективі» подібні «музеї» з'являться у всіх освітніх установах Херсонської області [1].

Важливим елементом цієї пропагандистської кампанії є інтеграція «музеїв СВО» у освітній процес. Вчителів змушують проводити так звані «уроки мужності» у них, використовуючи експозиції для демонстрації героїзованих образів російських військових. Відвідування таких закладів для школярів, як правило, є обов'язковим. У шкільних музеях часто проходять тематичні лекції за участі колаборантів та окупантів («героїв СВО»), які безпосередньо брали участь у бойових діях проти України, що є грубим порушенням міжнародного права щодо захисту дітей від впливу військової пропаганди.

В існуючих музеях окупованих частин Запорізької і Херсонської областей окупаційні адміністрації також відкривають експозиції на честь «СВО». Наприклад, в Бердянську у музеї «Подвиг» (підрозділ Бердянського краєзнавчого музею, який спеціалізується на подіях Другої світової війни) призначений окупантами «директор» Юрій Гудков відкрив таку експозицію.

Вплив пропагандистських музеїв на морально-психологічний стан населення

Створення так званих «музеїв СВО» на тимчасово окупованих територіях України має значний негативний вплив на морально-психологічний стан населення, зокрема молоді. Ці заклади стають осередками системної пропаганди, спрямованої на спотворення історичної реальності, заперечення української ідентичності, виправдання російської агресії та формування культури насильства.

Насамперед, такі музеї сприяють формуванню спотвореного світогляду серед дітей та підлітків. Включення до експозицій бойових трофеїв, зброї, форми загиблих військових та інших артефактів з лінії фронту нав'язує ідеї мілітаризму та героїзації війни. Через демонстрацію матеріалів, що прославляють учасників так званої «СВО», створюється культ смерті та насильства, де загиблі військові подаються як герої та зразки для наслідування. Це формує у дітей відчуття, що війна – це природний та бажаний стан, а участь у збройних конфліктах є актом доблесті.

Одним із ключових інструментів впливу є використання шкільних музеїв як осередків пропаганди. У школах на тимчасово окупованих територіях відкриваються експозиції у існуючих музеях або створюються нові музеї, що прославляють так званих «героїв СВО». Дітей залучають до створення таких експозицій: вони за завданням педагогічного персоналу та інших осіб збирають уламки снарядів, залишки військової амуніції, пишуть твори про «героїзм» російських військових, вимушені брати участь в екскурсіях або зустрічах з російськими військовими чи їхніми родичами у «музеях СВО», що є порушенням прав дитини на захист від залучення до мілітаристської пропаганди. Це фактично є елементом примусової політизації та ідеологічної обробки молодого покоління.

Крім того, ці музеї системно підривають українську ідентичність, нав'язуючи жителям окупованих територій шовіністичні російські історичні наративи. В експозиціях, зокрема, заперечується існування окремої української нації, стверджується, що Україна – це «історична частина Росії», а опір окупації зображується як злочинний акт екстремізму. Це веде до дезорієнтації частини громадян у питаннях національної ідентичності, боротьби за відновлення суверенітету та територіальної цілісності Української держави, а також до зростання пасивності та примирення з окупаційною владою.

Молодь, під впливом таких музеїв, стає більш вразливою до маніпуляцій, оскільки системне прославлення насильства та агресії де-факто унеможливорює або вкрай утруднює формування критичного мислення. Відвідувачі музеїв поступово починають сприймати війну проти України як норму, що призводить до дегуманізації образу противника та толерування воєнних та інших тяжких злочинів. Пропаганда культу «героїчної» боротьби спрямована на залучення молодих людей до служби у окупаційній армії або незаконних збройних формуваннях.

Негативний психологічний ефект також відчутний серед дорослого населення. Музеї, які прославляють учасників війни з боку держави-агресора, створюють атмосферу страху та безвиході, прагнуть нав'язати суспільній свідомості думку, що окупація є незворотною. Це сприяє пригніченню волі до спротиву та емоційній ізоляції громадян.

Таким чином, діяльність пропагандистських музеїв на тимчасово окупованих територіях України є одним із ключових інструментів інформаційної війни Росії. Вони спрямовані на руйнування морально-психологічної стійкості українського населення, формування культури війни та насильства, підготовку молоді до війни проти власної держави, створення передумов для асиміляції українців. Вони також можуть використовуватися, а

ймовірно вже застосовуються для спроб морально розкласти українських військовополонених. Важливою є робота з розвінчання цих наративів на міжнародному рівні, а також захист українських дітей та населення загалом від впливу подібної пропаганди.

Правова оцінка створення пропагандистських центрів «музеї СВО»

Діяльність Російської Федерації зі створення так званих «музеїв СВО» на тимчасово окупованих територіях України порушує як норми міжнародного права, так і українське законодавство. Основними міжнародно-правовими документами, які порушуються, є Женевські конвенції 1949 року та їхні додаткові протоколи, що регламентують захист цивільного населення під час збройних конфліктів.

Зокрема, стаття 33 IV Женевської конвенції забороняє будь-які акти пропаганди, спрямовані на підбурювання до дискримінації та насильства, включаючи використання культурних установ для виправдання агресії. Створення музеїв, які пропагують культ насильства, глорифікують агресивну війну та нормалізують окупацію, суперечить принципам мирного використання культурних об'єктів.

Відповідно до українського законодавства, зокрема статті 436-2 Кримінального кодексу України, забороняється виправдання, заперечення або глорифікація збройної агресії Російської Федерації. Створення таких музеїв на окупованих територіях підпадає під статтю про пропаганду війни та виправдання окупації, що є кримінально караним діянням.

Крім того, резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 3314 (XXIX) «Визначення агресії» прямо забороняє будь-які форми виправдання агресивних дій однієї держави проти іншої, включаючи інформаційні та культурні кампанії, які спрямовані на підтримку окупації.

Створення пропагандистських центрів на зразок «музеїв СВО» має на меті не лише виправдання воєнної агресії, але й мілітаризацію свідомості, особливо серед дітей та молоді. Це є грубим порушенням Конвенції ООН про права дитини, яка гарантує захист дітей від пропаганди насильства.

Створення «музеїв СВО» також має ознаки порушення Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (1948). Стаття II цієї Конвенції визначає геноцид як дії, спрямовані на знищення, повністю або частково, національної, етнічної, расової або релігійної групи як такої, а стаття III серед караних діянь називає – геноцид, прямі та публічні заклики до вчинення геноциду, співучасть у геноциді. Використання музейних просторів для нав'язування агресивних наративів, дегуманізації українців, закликів ліквідувати Українську державу, виправдання воєнних злочинів та примусового знищення української ідентичності, зокрема, через спотворення історичних фактів є доказом спроби знищення української державності і нації.

Ця системна політика використання музейних установ для пропаганди агресивної та геноцидної війни проти України є частиною ширшої стратегії Росії, спрямованої на знищення української ідентичності, маскуванню чи намаганням легітимізувати вчинені нею тяжкі міжнародні злочини. Важливо привернути увагу міжнародної спільноти до цих дій та вжити заходів для захисту культурної спадщини України.

Висновки і рекомендації. Дослідження політики створення Російською Федерацією так званих «музеїв СВО» на тимчасово окупованих територіях України демонструє систематичне порушення норм міжнародного права, зокрема Женевських конвенцій та, ймовірно, Конвенції про запобігання злочину геноциду. Ці дії спрямовані не лише на легітимізацію агресивної війни, але й на мілітаризацію свідомості, насамперед серед дітей та молоді, а також на спроби знищення української національної ідентичності, українських держави і нації загалом.

Основні висновки:

1. Пропагандистська мета створення «музеїв СВО»:

- Створення таких музеїв є частиною інформаційно-психологічної війни, спрямованої на виправдання агресії РФ проти України та реалізацію геноцидних планів знищення українських держави і нації.
- Експозиції пропагують культ насильства, героїзацію російських військових, викривлення історичних фактів, заперечення суверенітету та порушення територіальної цілісності України, права на існування української нації.

2. Вплив на морально-психологічний стан населення:

- Відбувається формування культу смерті та насильства серед дітей, виправдання участі у збройних конфліктах.
- Музеї активно використовуються для мілітаризації свідомості дітей і молоді, що суперечить Конвенції ООН про права дитини.
- Ці заклади сприяють деморалізації, дезорієнтації та денаціоналізації населення на ТОТ України, можуть використовуватися для морально-психологічного тиску на українців-військовополонених.

3. Правові порушення:

- Створення музеїв «СВО» є порушенням статті 33 IV Женевської конвенції, яка забороняє пропаганду агресії.
- Відповідно до статті 436-2 Кримінального кодексу України, такі дії підпадають під статтю про пропаганду війни та глорифікацію агресії.
- Окремі елементи діяльності цих музеїв мають ознаки злочину геноциду, відповідно до Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 року, через підтримку

політики, спрямованої на ліквідацію Української держави та української нації.

Рекомендації:

1. Міжнародний тиск та правова відповідальність:

- Ініціювати міжнародні розслідування діяльності «музеїв СВО» як елементів інформаційно-психологічної війни.
- Залучити Міжнародний кримінальний суд до розгляду порушень, пов'язаних із використанням культурних установ для пропаганди війни, агресії та геноциду.

2. Моніторинг та документування злочинів:

- Забезпечити систематичний моніторинг створення пропагандистських музеїв на окупованих територіях України.
- Включити ці факти до національних та міжнародних баз даних щодо воєнних та інших міжнародних злочинів.

3. Інформаційний спротив та освітні ініціативи:

- Організувати інформаційні кампанії, що викривають фальсифікації історії у «музеях СВО».
- Створити або зробити більш потужними альтернативні освітні/просвітницькі проекти, які висвітлюють правдиву історію України.

4. Захист культурної спадщини:

- Посилити міжнародний контроль за збереженням культурної спадщини України, зокрема на тимчасово окупованих територіях.
- Продовжити роботу з міжнародними організаціями, такими як ЮНЕСКО, для захисту пам'яток культури від пропагандистського використання державою-агресором.

Створення «музеїв СВО» на тимчасово окупованих територіях України є частиною системної політики Росії щодо знищення української ідентичності

та Української держави, виправдання тяжкого міжнародного злочину агресії. Пропоновані рекомендації спрямовані на документування цих злочинів, міжнародний правовий тиск та інформаційний спротив з метою захисту прав українських громадян, збереження історичної правди.

Список використаних джерел

1. Биков, О. В скадовской школе № 1 открыли музей героев спецоперации. *Комсомольская правда*. 2024. 4 квітня. URL: <https://www.herson.kp.ru/online/news/5749511/> (дата звернення: 26.02.2025).
2. В Луганске открылась модернизированная выставка, посвящённая героям СВО. *Луганмедиа*. 2024, 11 квітня. URL: <https://luganmedia.ru/2024/04/11/v-luganske-otkrylas-modernizirovannaya-vystavka-posvyashhennaya-geroyam-svo/> (дата звернення: 21.01.2025).
3. В оккупованому Дніпрорудному загарбники відкрили музей «СВО». *Перший Запорізький*. 2024. 12 грудня. URL: <https://1news.zp.ua/v-okkupirovannom-dneprorudnom-zahvatchiki-otkryli-muzej-svo-foto/> (дата звернення: 22.02.2025).
4. В Петербурге откроется выставка «Только вместе! Только вперед», посвященная специальной военной операции. *ЛенТВ24*. 2023, 20 березня. URL: <https://lentv24.ru/v-peterburge-otkroetsya-vystavka-tolko-vmeste-tolko-vpered-posvyashhennaya-specialnoi-voennoi-operacii.htm> (дата звернення: 22.01.2025).
5. В Феодосии открылась выставка, посвященная событиям СВО и ее героям. *Лента новостей Крыма*. 2025, 4 лютого. URL: <https://crimea-news.com/other/2025/02/04/1583982.html> (дата звернення: 21.03.2025).
6. В ЦМТ открылась выставка трофеев Специальной военной операции. *Сайт Центрального музея Тавриды*. 2025, 21 лютого. URL: <https://tavrida-museum.ru/v-czmt-otkrylas-vystavka-trofeev-specialnoj-voennoj-operaczii/> (дата звернення: 23.03.2025).

7. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни. (1949). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 21.03.2025).
8. Зотова, Т. А., Огороков, А. В. Специальная военная операция в российских музеях: обзор экспозиционно-выставочных проектов (2022–2023 гг.). *Культурологический журнал*. 2024. Ч. 3. С. 53–63.
9. Конвенція про запобігання злочину геноциду. (1948). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text (дата звернення: 21.01.2025).
10. Кримінальний кодекс України, стаття 436-2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>(дата звернення: 11.03.2025).
11. Кримський священник РПЦ створює парафіяльний музей «СВО». *Голос Криму*. 2024, 7 жовтня. URL: <https://www.voicecrimea.com.ua/uk/news/post/krimskij-svyashhenik-rpc-stvoryuye-parafiyalniy-muzej-svo/> (дата звернення: 21.01.2025).
12. Кузьмина, К. В Горловке открыли зал славы в честь погибших во время СВО студентов. *Gorlovka-news.su*. 2025, 1 січня. URL: <https://gorlovka-news.su/posts/86178> (дата звернення: 21.01.2025).
13. Межмузейная рабочая группа собрала 10 тысяч экспонатов, связанных с событиями новейшей истории Донбасса и Новороссии. *Сайт Минкультуры РФ*. 2023, 7 березня. URL: https://culture.gov.ru/press/news/mezhmuzeynaya_rabochaya_gruppa_sobrala_bol_ee_10_tysyach_eksponatov_svyazannykh_s_sobytyami_noveyshe/
14. Методические рекомендации по созданию экспозиций, посвященных истории специальной военной операции, в музеях Российской Федерации. Москва, 2023. 28 с.
15. Музей "Наследие" открылся в Ровеньковской гимназии. Переглянуто 15 серпня 2024. *ЛИЦ*. 2023, 1 березня. URL: [<https://h-visnyk.com.ua/index.php/home/about>](https://lug-</div><div data-bbox=)

info.ru/news/muzej-nasledie-posvyashennyj-provedeniyu-specoperacii-otkrylsya-v-roven-kovskoj-gimnazii/ (дата звернення: 21.04.2025).

16. Нестерова М. Обслуговувати інтереси Кремля: як Росія перетворила музеї на інструмент пропаганди (2025, 24 січня). *FREEДОМ*. 2025, 24 січня. URL: <https://uatv.ua/uk/obslugovuvaty-interesy-kremlya-yak-rosiya-peretvoryla-muzeyi-na-instrument-propagandy/> (дата звернення: 29.01.2025).

19. Оккупанты приказали создать «музей СВО» в каждой школе и коммунальном учреждении на Луганщине. ОстроВ. 2024, 6 січня. URL: <https://www.ostro.org/ru/news/okkupanty-prykazaly-sozdat-muzej-svo-v-kazhdoj-shkole-y-kommunalnom-uchrezhdenyy-na-luganshhyne-i454269> (дата звернення: 29.06.2025) (дата звернення: 29.06.2025).

18. Открыт школьный музей «Донбасс. Возрождение». *Музей Победы*. 2023, 17 травня. URL: <https://victorymuseum.ru/projects/school-museum/news/10061/> (дата звернення: 29.01.2025).

19. Папіна, О. (2024, 6 січня). У школах окупованої Луганщини створюють так звані «музеї СВО». *Суспільне Новини*. URL: <https://suspilne.media/655326-u-skolah-okupovanoi-lugansini-stvoruut-tak-zvani-muzei-svo/> (дата звернення: 23.07.2025).

20. Первый в Крыму музей современной военной истории и СВО. *Вести Крым*. URL: <https://vesti-k.ru/tv/2025/05/07/pervyj-v-krymu-muzej-sovremennoj-voennoj-istorii-i-svo-otkrylsya-v-evpatorii/> (дата звернення: 29.06.2025).

21. Ракуль Е. В Мелитополе открылся патриотический парк «Россия – моя история». *RGRU*. 2023, 29 листопада. URL: <https://rg.ru/2023/11/29/v-melitopole-otkrylsia-patrioticheskij-park-rossiia-moia-istoriia.html> (дата звернення: 29.06.2025).

22. Російська влада планує побудувати в Криму «музей СВО» – Центр національного спротиву. *Крим. Реалії*. 2023, 9 грудня. URL:

<https://ua.krymr.com/a/news-krym-rosiyska-vlada-planuye-pobuduvaty-muzej-svo/32723391.html> (дата звернення: 30.06.2025).

23. Росіяни створюють «музеї СВО» у школах тимчасово окупованої Луганщини. *НУШ*. URL: <https://nus.org.ua/2024/01/08/rosiyany-stvoryuyut-muzeji-svo-u-shkolah-tymchasovo-okupovanoyi-luganshhyni/> (дата звернення: 29.04.2025).

24. С этой болью нам жить до конца: в Горловке открыли зал памяти погибшим студентам. *Новости информ*. 04.03.2023. <https://novorosinform.org/setoj-bolyu-nam-zhit-do-konca-v-gorlovke-otkryli-zal-pamyati-pogibshim-studentam-113521.html> (дата звернення: 29.04.2025).

25. Серикова А. От Z-музея к музею «СВО». Как менялись «методички» в российских музеях. *Дискурс*. 05.11.2024. URL: <https://discours.io/articles/social/z-museums> (дата звернення: 21.06.2025).

26. Статут ООН. URL: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter> (дата звернення: 01.07.2025).

27. Шептухова Л. Участники СВО передали в донецкий музей оружие и трофеи с передовой. *Донецкий рабочий*. 2024, 9 травня. URL: https://donetsk-dr.ru/2024/05/uchastniki-svo-peredali-v-doneczkij-muzej-oruzhie-i-trofei-s-peredovoj/?utm_source=google.com&utm_medium=organic&utm_campaign=google.com&utm_referrer=google.com (дата звернення: 25.05.2025).

28. Шкорубська В. Використання українських музеїв як засіб російської воєнної пропаганди. *Культурологічний альманах*. Вип. 2 (14), 2015. С. 450–456.

29. Экспозиция в честь героев СВО открылась в школьном музее Донецка. *Донецкое агентство новостей*. 2024, 20 квітня. URL: <https://dan-news.ru/exclusive/ekspozicija-v-chest-geroev-svo-otkrylas-v-shkolnom-muzee-donecka>. (дата звернення: 21.03.2025).

30. ICOM України закликає Міжнародну раду музеїв надати оцінку злочинам РФ щодо культурної спадщини (2024, 3 серпня). *Sprotyv.info*. URL: <https://sprotyv.info/news/isom-ukra%20ni-zaklika%2094-mizhnarodnu-radu-muze%20v-nadati-oczinku-zlochynam-rf-shhodo-kulturno%20spadshhini/> (дата звернення: 29.06.2025).

31. Знать! Помнить! Гордиться! Победитель конкурса. *Сайт Фонда культурных инициатив*. 2023. Переглянуто 6 січня 2025 з URL: [\(https://xn--80af5akm8c.xn--h1adou.xn--p1ai/public/application/item?id=de0fb61e-322b-41be-ae6f-6e29\(5a7f9d4c\)\(https://xn--80af5akm8c.xn--h1adou.xn--p1ai/public/application/item?id=de0fb61e-322b-41be-ae6f-6e29\(5a7f9d4c\)](https://xn--80af5akm8c.xn--h1adou.xn--p1ai/public/application/item?id=de0fb61e-322b-41be-ae6f-6e29(5a7f9d4c)(https://xn--80af5akm8c.xn--h1adou.xn--p1ai/public/application/item?id=de0fb61e-322b-41be-ae6f-6e29(5a7f9d4c)) (дата звернення: 29.06.2025).

32. Знать! Помнить! Гордиться! *Сайт Музею Победы (Москва)*. 2024. URL: <https://victorymuseum.ru/projects/znat-pomnit-gorditsya/> (дата звернення: 29.06.2025).